

ВАЗОВ - „ЕЛАТЕ НИ ВИЖТЕ!” (анализ)

Ожалвана и въздигана, изстрадвана и апологизирана, отстоявана и опоетизирана, България е образът, който пропива всеки ред от богатото творческо наследство на Вазов. Представена като идеал и свръхцел в историческия живот на нацията, като духовно съдържание на колективните пориви или като най-свидно, „райско” притежание, тя е святото пространство, на което „патриархът на българската литература” отрежда първостепенно място. Затова болезнено и остро се преживява от него всяко посегателство над сакралния ѝ ореол, над хармоничното ѝ съществуване, над възможностите ѝ за пълноценна и щастлива историческа съдба.

Елегията „Елате ни вижте” е откровен и спонтанен отклик на трагикодраматичното колективно „разлюляване” на надеждите за достоен живот в отвоюваната с толкова жертви и себеотрицание народна свобода. Родена от разочарованието и излъганата вяра, от несбъдването на националното очакване, тя е посветена на онзи страдалчески облик на Родината, в който новото, жадувано и мечтано лице на България е само знак за несретническа общностна орис, за човешко социално и духовно принизяване, за установяваща се екзистенциална безизходност.

Продиктувано от новите реалности на историческото битие, произведението се отличава от познатата ни Вазова възвеличаваща нагласа. В него образът на Родината е демитологизиран и десакрализиран, представен в грубо предметните и натуралистични форми на горчивата повседневност. Човешкото присъствие е белязано от социалната трагика, а националният живот - от обществена гибелност и мрачна безперспективност.

Творбата е издържана в елегичен дух, а призивната ѝ императивност е повече с характер на „вик” и „стенание”, отколкото на надежда и упование. Заглавният израз в случая притежава стойност не само на ориентир за смисловите насоки на произведението, но е и неразлъчен елемент от неговата структурна и съдържателна реализация. Първият стих - *„Все тоз вик ме среща, изпраща по пътя...”* - е естествено продължение на призива от заглавието: *„Елате ни вижте!”*. Преминаващ като лайтмотив през цялата творба, този апел играе ролята на обединяващ значенията в произведението. Чрез последователната повторителност той и отграничава, и градира, и обобщава отделните фрагменти в общата картина на националното страдание.

Пространството на България и съдбата на българина са обвързани с бедстващите социални низини. Техният образ е обозначен и конкретизиран още в първата строфа чрез топосните определения - *„кръчми”, „хижи”, „селското бедно жилище”*, както и чрез оценъчното обобщение *„картина плачевна”*. Последвалите им разгръщане и детайлизиране протичат, като всеки цялостен предметен и битов фрагмент се подчинява на идейната цел на обрисовката - апелът за „виждането”, забелязването, противопоставянето.

Развенчан и депоетизиран, образът на следосвобожденска България е идентифициран с картината на всеобщата бедност и мизерия. Натрупването на ключова семантика, ориентира на към означенията на повсеместния недоимък и социалната трагедия (*„под - гола пръст“, „смад, дим, стени окадени, тъмничен въздух“, „бедност“, „неволя“, „тегло“, „запустение“, „болести“, „смърт“, „оскудия“*), е водещият принцип в постигането на внушенията. Съчетан с експресивна и метафорична оценъчност (*„зла бедност“, „дълбока неволя“, „дни окаяни“, „бедност вековна“*), той не само откроява конкретните форми на реалността, но внушава и представата за тяхната всеобхватност, за протяжността им във времепространството; заявява човешката и творческа съпричастност на поета към пресъздаването. Наслагването на образи определения, основаващо се на мозаечно-фрагментарния принцип, почти последователното отсъствие на глаголни форми, нахсаната, синтетична фразеологичност на изказа, както и употребата на множество възклицания свидетелстват за напрегнатата и емоционално обострена рефлексия на реалността в душата на лирическия говорител. Изпаднал в състояние на откровен човешки потрес, той сякаш е отворил сетивата и речта си единствено за изразенията на Злото. Огрубената изразност, лишеният от евфемистични замествания натурализъм (*„също гноище“, „души затъпели“, „набърчени булки, деца застарели“, „тор мръсен смърди“*) са естественият и адекватен израз на покъртителната, незаслужена и неоправдана българска орис.

Болезненият отклик на реалността в лирическото съзнание е мотивиран от различни причини. От една страна, той е последица от отзвука на шестващите *„зла бедност“* и *„неволя“* *„тегло“* и *„запустение“*, а, от друга - от възприятието и проникновението за духовното „оскотяване“ на човека, за гибелното му опустошаване вследствие на примитивното и жертвено съществуване. Реализирана по-късно като проблемна насока и в Яворовото стихотворение *„На нивата“*, тази идея недвусмислено се откроява в стиховете:

*И вечно труд тежък и пот непрестанни,
и пак оскудия и дни окаяни.*

*И чупи се воля и дух под хомота
на нужди в дълбока нощ гасне живота:
ни луч от съзнание под покрива нищи!
Човекът словесни паднал е до скота.*

Използването на метафорико-алегорична образност (*„чупи се воля и дух под хомота“, „в дълбока нощ гасне живота“, „ни луч от съзнание“*), акцентът върху времевата повторемост и продължителност (*„и вечно“, „и пак“*) по художествен път постигат внушението за причинно-следствената обвързаност между битово-материалната нищета и духовното оскотяване на човешкия век. И като че ли именно от това духовно принижаване, от емоционалното опустошаване на личността и от дехуманизацията на битието произтича голямата болка на съпреживяващия Аз. Именно в „оголването“ на живота от радостта и щастието, в *„заприщания“* от Злото *„вход“* на смеха и песните той съзира истинската трагика и мъченическата жертвеност на новоосвободения човек.

Въпреки че произведението се отличава с подчертана констативност на „вижданото“ смисълът и аспектите му не се ограничават само с тази насока. Във финалните си части то „обяснява“ непрекъснатата повторителност на лейтмотивния израз *„Елате ни вижте!“*, като конкретно го адресира към социалния субект, отговорен за народната съдба, но безучастен към нея - мъдрите *„велможи, от нази гоени“*, *„ситите“* и *„славните“*, *„дето в покой и в палати стоите“*. Смесовата промяна в лирическата постройка (от изобразителност и предметно-духовно възсъздаване към диалогичност и задочно полемизиране) се откроява още чрез позиционната трансформация на императива *„Елате ни вижте!“*. Ако в предишните строфи той неизменно е полаган като финализиращо обобщение, в случая му е отредено място на встъпление:

*„Елате ни вижте!“ - той моли и стене, -
вий мъдри велможи, от нази гоени...
За миг напуснете там вашто тържище
на шум и на фрази, богато платени -
елате ни вижте!*

Откритата критичност, предизвикателството, вложено в огрубената характеристика новите народни избраници и управници, са смислово обвързани не само с болезненото състрадание на лирическия Аз, но и с упованието (както негово, така и колективно) в сбъдваемостта на чаканата и нужна промяна. От позицията на дистанциран наблюдател (в описанието на покъртителните мизерия и бедност, в отграничаването от колектива - *„той моли и стене“*). Азът постепенно приема ролята на обществен говорител и защитник, за да достигне впоследствие и до единение и самоидентифициране с народното множество. С намесата на лирическия говорител творецът сякаш обвързва надеждите за излизане от безвремието на Злото. С нея започва откритото противопоставяне срещу порочността в обществено-политическата действителност (безотговорност, търгашество, социален паразитизъм, пустословие, бездействие, самозабрава. Контрастното въвеждане на обобщения образ на управляващата прослойка утвърждава представата за *„ситостта“*, богатството и охолството на втория свят в разполовеното съществуване на българското. Белязан от злъчна оценъчност (*„гоени“*, *„богато платени“*, *„вий славни, вий сити“*), той свидетелства не само за дълбоката обществена диференциация (мизерия - охолно), но и за непреодолимата духовна и човешка отделеност между народ и управници, заявена в многократната повторителност на второличното обръщение *„вий“*. От тази гледна точка твърде наивен и утопичен характер имат финалните стихове:

*Тогаз за народа се бихте смислили,
и срам, угризение бихте сетили,
и вашто сърце със болка заби-ще.*

В тях сякаш намира израз някаква Вазова склонност към пренебрегване на обективните исторически дадености, към загърбване на социалните закономерности. Потвърждение на подобна теза е и признанието на автора за творческия подтик, извикал на живот *„Елате ни вижте!“*: *„Направиха ми впечатление мизерният живот на селяка в балканските пущинаци, забравени от всинца ни. За жалост, краят на тоя нещастен живот не се предвижда скоро.“* В този смисъл творбата наистина представлява правдиво и действено внушение за лицето на „новата“, така детински наивно и простодушно мечтана преди Освобождаването, „друга“ България, но не и за нейните оптимистични перспективи.